

УДК 355.43

Лепіхов А. В. (ORCID: ID 0000-0003-0745-8113)¹;
Храпач Г. С. (ORCID: ID 0000-0002-1089-1535)²

¹ – Національний інститут стратегічних досліджень, Київ;

² – Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ

Російське воєнно-стратегічне мислення через призму національної стратегічної культури

Резюме. Проаналізовано особливості воєнно-стратегічного мислення керівництва Російської Федерації в умовах геополітичних трансформацій та вплив на його формування російської стратегічної культури. Розглянута специфіка досягнення цілей при реалізації геостратегічних задумів РФ. Досліджено особливості російських технологій щодо управління рефлексією супротивника.

Ключові слова: геостратегія; стратегічна культура; національні цілі; геополітичне середовище; воєнно-стратегічне мислення; стратагема; управління рефлексією супротивника; комплементарна модель гібридного впливу.

Постановка проблеми. Забезпечення національної безпеки України в умовах реальних загроз російської агресії вимагає від української сторони наукового дослідження процесів формування воєнної політики Росії, врахування характерних особливостей, форм і методів реалізації нею геостратегічних задумів проти нашої держави. Зазначене повинно бути зорієнтовано на розроблення ефективних механізмів захисту національних інтересів України від експансіоністських стратегій більш вагомих геополітичних акторів (зокрема РФ), що повинно стати пріоритетом діяльності усіх суб'єктів забезпечення національної безпеки Української держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням цієї проблеми займалися вітчизняні науковці: В. Горбулін, М. Розумний, А. Литвиненко, М. Шевченко, С. Цибульський, В. Мандрагеля, П. Демчук та ін. Також приділяли увагу зазначеній тематиці дослідники держав Євроатлантичного співтовариства: З. Бзежинський, П. Робісон, Т. Томас та ін. У Росії над геостратегічною проблематикою працювали: Т. Михайлов, А. Дугін, Н. Нартов, Д. Проектор, В. Дергачов. Активно досліджували методи управління рефлексією геополітичних опонентів російські воєнні науковці, зокрема: Н. Турко, В. Лефевр, С. Комов, Ф. Чаусов, І. Василенко.

Водночас наукових праць на зазначену тематику у контексті досліджень аспектів сучасного російського воєнно-стратегічного мислення, характерних особливостей реалізації воєнно-політичних цілей РФ в умовах геополітичних протистоянь, застосування російською стороною технологій

управління рефлексією супротивника, на сьогодні обмаль.

Метою статті є аналіз особливостей воєнно-стратегічного мислення керівництва Російської Федерації при реалізації геостратегічних задумів.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

всебічний комплексний аналіз науково-експертної думки на науково-категоріальні поняття: “російська геостратегія”, “російська стратегічна культура” та “російське воєнно-стратегічне мислення” у контексті формування зовнішньої і воєнної політики Російської Федерації;

розкриття особливостей російської воєнно-стратегічного мислення (свідомості), характерних компонентів його формування і розвитку, а також його впливу на практичну цілереалізацію в умовах геополітичних криз та загострення воєнно-політичної обстановки;

дослідження специфіки реалізації російською стороною геостратегічних задумів у зовнішній і воєнно-політичній сферах через мистецтво управління рефлексією супротивника, а також механізми управління конфліктами і соціальними системами.

Виклад основного матеріалу. Воєнно-стратегічне мислення керівництва Російської Федерації, передусім, зорієнтовано на досягнення геостратегічних цілей РФ. Геостратегія Росії є фундаментальною основою зовнішньої політики держави. Вона забезпечує розроблення головної лінії поведінки РФ на міжнародній арені та безпосереднього впровадження її у життя для реалізації російських національних інтересів.

Геостратегічний курс зазначеної країни характеризується певними експансіоністськими проявами та прагненням встановити контроль над геополітичним простором інших держав. До того ж чинник воєнної сили залишається вагомим аргументом [9].

У своєму первісному значенні термін “геостратегія” визначається як частина воєнного мистецтва, що охоплює питання теорії і практики підготовки та проведення війни. Тому деякі російські дослідники у визначенні поняття “геостратегія” обмежуються лише воєнною складовою. У зазначеному контексті Т. Михайлов стверджував, що *геостратегія* – це “галузь практичного застосування воєнної сили за просторовими показниками”. А. Дугін визначає геостратегію як “воєнні аспекти геополітичного аналізу”. Н. Нартов і Д. Проєктор серед головних завдань геостратегії держав сучасності називають здійснення і обґрунтування експансії та встановлення контролю над геополітичним простором. Але більшість науковців геостратегію наповнюють дещо ширшим розумінням. Так, видатний геополітик США З. Бжезинський та російський науковець В. Дергачов відзначають, що “геостратегія – це стратегічне управління геополітичними і геоекономічними інтересами” [9].

На формування і реалізацію зовнішньої, воєнної і безпекової політик Російської Федерації вагомо впливають особливості сучасної стратегічної культури цієї країни.

М. Шевченко визначає *стратегічну культуру* як сукупність стереотипів стійкої поведінки відповідного суб’єкта (держави, правлячої еліти тощо) при масштабному за своїми політичними завданнями застосуванні воєнної сили, в тому числі при підготовці, прийнятті та реалізації стратегічних рішень [10].

О. Литвиненко, Д. Демчук, В. Мандрагеля, П. Робінсон стверджують, що стратегічну культуру Росії характеризує чітке розуміння цілей експансії. Російська правляча еліта завжди намагалася компенсувати економічну та технологічну відсталість країни реалізацією проімперських амбіцій, заснованих на нарощуванні воєнної могутності. Стратегія забезпечення безпеки кордонів імперії зорієнтовувалася на необхідність їх розширення і створення безпекових буферних зон використовуючи території сусідніх країн. Росія переважно завжди використовувала однотипні способи і

засоби досягнення цілей, але при цьому мав місце прояв гнучкості у пошуку шляхів досягнення мети, оперативність їх змін залежності від ситуації, а також непередбачуваність у діях. У конфліктах з іншими державами Росія переважно використовувала тактику комплексного застосування дипломатичних і військових методів впливу за принципом превентивного застосування воєнної сили для підтримки російської дипломатії у переговорних процесах [2]. Ця держава реалізує геостратегічний наступ до межі рівнозначного спротиву від геополітичних опонентів. Надалі стратегія змінюється з креативної на адаптивну для відновлення геополітичного балансу сил та збереження здобутих геостратегічних досягнень. Втрата геостратегічних надбань спонукає російську сторону до агресії для їх повернення [3, 4, 7].

Задекларовані російським урядом *національні цілі* не завжди відповідають реальній зовнішній і воєнній політиці РФ. Частково це пов’язано з тим, що сучасному російському політичному режиму характерний гнучкий стратегічно-управлінський підхід до застосування форм, методів, сил та засобів у ході реалізації державного і воєнного управління, з урахуванням існуючих загроз національній безпеці та ситуативних умов. Крім того, на зазначений процес впливає фактор особистих підходів лідера держави до цілереалізації.

Російським стратегічним цілям притаманний декларативний характер, а основні зусилля зосереджуються на досягненні тактичних цілей у вирії поточних, не завжди передбачуваних і контрольованих ситуативних змін.

У російському розумінні, довгострокові стратегічні цілі рідко підлягають змінам. Тому, переважно, у концептуально-стратегічних документах РФ, заявленим довгостроковим пріоритетам не характерна оманливість. Вони є лише орієнтирами (бажаною метою) і настановами на майбутнє для державних і воєнних органів управління Росії щодо напряму та алгоритму дій в умовах мирного розвитку країни і під час війни, а також забезпечення національної безпеки. Крім того, довгострокові цілі у концептуально-стратегічних документах засвідчують на міжнародному рівні національні цінності та інтереси РФ, захист і просування яких Росія передбачає здійснювати, у т.ч. воєнним шляхом.

Російські тактичні цілі є складовими практичної реалізації воєнно-політичних рішень уряду РФ. Зазначені цілі залежні від мінливого зовнішнього геополітичного середовища, тому допускається їх корекція. Тактичні цілі є комплексом поточних цілей. Останні, також, можуть підлягати коригуванню (або спростуванню) відповідно до змін зовнішнього середовища. На “тактичному” рівні російським урядом можуть використовуватися “хибні цілі” для приховання істинних мотивів зовнішньої, чи воєнної політики РФ, або дезінформації геополітичних опонентів щодо російських планів, намірів і задумів, показників національної могутності, наявних ресурсних можливостей, розстановки сил та засобів тощо [6].

Російське воєнно-стратегічне мислення опирається у своїй основі, передусім, на східно-азіатський досвід, зокрема, на стратагеми Китаю, які відмінні від відповідних уявлень Євroatлантичного співтовариства. У зв'язку з цим вбачається, що формуванню російського воєнно-стратегічного мислення характерна китайська методологія, згідно з якою важливим є не “ціль”, а “потенціал ситуації”, забезпечення управління ситуацією і її потенціальними можливостями на користь національних інтересів та на протидію геополітичним опонентам. Основою цього підходу є досягнення поставлених цілей через поступову трансформацію ситуативної реальності у власних інтересах, насамперед шляхом опосередкованого впливу на точки біфуркації розвитку події, або на вже існуючі точки системної кризи. Зазначене передбачає системно-комплексний підхід до управління ситуацією, що здійснюється, у тому числі на міжнародному, дипломатичному й інформаційному рівнях, а відповідно комунікативні засоби (канали передачі цілеспрямованих, чи дезінформаційних відомостей) стають одними з найефективніших інструментів управління подіями) [1, 5].

Росіяни постійно аналізують перспективи і потенціал поточного ситуативного моменту, для використання його сукупного ресурсу для вирішення тих чи інших завдань, досягнення проміжних тактичних цілей та пошуку шляхів виправлення ситуації на свою користь. Загалом, для російського уряду у геополітичній боротьбі характерно здійснення системного контролю і опосередкованого управління ситуацією, здобуття ситуативних переваг, потенційне послаблення і

дезорганізація супротивника, зміна рівноваги сил та нарощування потенціалу ситуативного моменту у національних інтересах. До того ж значна увага приділяється технологіям інформаційних війн (у т.ч. методам дезінформації, пропаганди, проведення інформаційно-психологічних акцій тощо).

У РФ активно вдосконалюються технології управління рефлексією супротивника (геополітичного опонента). Російський воєнний теоретик Н. Турко акцентував увагу на тому, що управління рефлексією є методом досягнення геополітичної переваги і засобом управління переговорами у воєнно-політичній сфері. Російський вчений В. Лефевр визначив управління рефлексією як процес предметно-рефлексивних відносин. В їх основу покладено впровадження російською стороною комплексних заходів непрямого впливу на рефлексію об'єкта зацікавленості РФ (зокрема, геополітичного опонента) для його опосередкованого спонукання до прийняття рішення, з тієї чи іншої проблеми, у вигідному для уряду РФ напрямі.

Російський воєнний теоретик С. Комов визначив управління рефлексією як “інтелектуальні” методи інформаційної війни, оскільки воно реалізується через комплекс опосередкованого інформаційного контакту між суб'єктом і об'єктом (посилів, символів, образів, стереотипів, установок, стандартів, декларативних заяв, демонстративних дій, алгоритмів поведінки тощо). С. Комов перерахував основні методологічні підходи до такого виду інтелектуальних війн, які класифікував як: “відвернення уваги”, “перевантаження суперечливою інформацією”, “розкол коаліцій”, “параліч дій”, “виснаження”, “обман”, “заспокоєння”, “залякування”, “провокація”, “пропозиція”, “тиск” тощо.

Російський воєнний теоретик Ф. Чаусов вважає, що управління рефлексією містить процес навмисної передачі опоненту певної інформації, яка вплине на ухвалення рішення цією стороною. Особливу увагу він акцентував на ефективності таких прийомів управління рефлексією як дезінформація, провокація, шантаж, компрометація геополітичного супротивника. Але, найбільш суттєвою загрозою є саме дезінформаційні акції, що призводять до заздалегідь спланованих результатів впливу на громадську думку, або на тих осіб, що приймають рішення [8].

Практиці реалізації російським урядом геостратегічних задумів у зовнішній і воєнно-політичній сфері характерно проведення

політики подвійних цілей і стандартів та використання *комплементарної моделі* опосередкованого (гібридного) впливу на процеси, що відбуваються у системі міжнародних відносин. Особливістю цієї комплементарної моделі є те, що в її основі покладена комплексна реалізація стратегічних задумів, одночасно, на всіх рівнях системи зовнішньої і воєнної політики Росії. Зазначена система є єдиним комплексним державно-управлінським механізмом, підсистеми якого органічно взаємозв'язані та взаємодоповнені, об'єднанні єдиним алгоритмом функціонування. Головним призначенням комплементарної моделі є забезпечення вигідного для РФ впливу на міжнародну і воєнно-політичну обстановку, просування та захист національних інтересів на світовій арені.

На функціональному рівні її місія зведена до мистецтва управління конфліктами і соціальними системами та виконання таких завдань у зовнішній і воєнно-політичній сферах:

здійснення системно-комплексного впливу, насамперед, на рефлексію об'єкта (міжнародні формальні та неформальні актори, держави, суспільства, громадськість, організації, групи, високопосадові особи тощо) та її коригування (опосередковане спонукання до самостійних практичних дій, або реагування на ситуацію) на користь інтересів Росії;

забезпечення вигідної для РФ трансформації ситуативної реальності подій (міжнародних, дипломатичних, політичних, економічних, воєнних тощо), а також якісних змін їх потенціалу на користь Росії для ефективної реалізації національних (чи поточних) цілей у геополітичному протиставленні;

залучення потенціалу сторонніх геополітичних сил (акторів, чинників та факторів) для здобуття переваги над геополітичним супротивником у боротьбі за сфери впливу;

формування гібридних загроз національним інтересам і безпеці держав-опонентів, а також забезпечення трансферу даних ризиків у простір національних цінностей, інтересів та цілей таких країн для їх послаблення на міжнародній арені та спонукання до дипломатичних переговорів на вигідних для РФ умовах;

застосування засобів соціального насильства проти об'єктів геополітичної зацікавленості РФ (міжнародні спільноти,

держави, суспільства тощо) для трансформації їх національного суверенітету та ідентичності у вигідну для РФ форму;

формування інформаційного та ідеологічно-гуманітарного простору на міжнародному рівні, що сприяв би реалізації зовнішніх політичних, економічних та воєнно-політичних цілей Російської Федерації.

Висновки

1. На воєнно-стратегічне мислення керівництва РФ впливають особливості російської стратегічної культури, що формувалися століттями і відображають характер практичної зовнішньої і воєнної політики Росії. Воєнно-стратегічні підходи РФ опираються у своїй основі, передусім, на східно-азіатський досвід (зокрема, на стратегічне мислення Китаю), які відмінні від відповідних уявлень “Заходу”. Зокрема, згідно з китайським підходом у реалізації стратегічних задумів важливим є не “ціль”, а “потенціал ситуації”, забезпечення управління ситуацією і її потенціальними можливостями на користь національних інтересів та на протидію геополітичним опонентам. Основою цього підходу є досягнення поставлених цілей через поступову трансформацію ситуативної реальності у власних інтересах, постійний контроль (шляхом аналізу, прогнозу і планування) за її розвитком.

2. Російським геостратегічним задумам у зовнішній і воєнно-політичній сфері характерно проведення політики подвійних цілей і стандартів та використання комплементарної моделі опосередкованого (гібридного) впливу на процеси, що відбуваються у системі міжнародних відносин. До того ж активно застосовуються маніпулятивні технології у сфері зовнішньої і воєнної політики.

Надалі доцільно здійснити прикладні дослідження процесу застосування російською стороною технологій управління рефлексією супротивника у геополітичній боротьбі. Крім того, зосередити зусилля на розробленні ефективних механізмів захисту національного суверенітету та інтересів України від експансіоністських стратегій більш вагомих геополітичних акторів (зокрема РФ), що реалізуються ними невійськовими засобами проведення війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовые принципы китайской стратегической культуры осуществления геополитического противоборства на межгосударственном уровне (2011) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/bazovye-printsipy->

- kitayskoy-strategicheskoy-kultury-osuschestvleniya-geopoliticheskogo-protivoborstva-na-mezhgosudarstvennom
2. Василенко И. А. Основы стратагемного мышления на переговорах/ Политические переговоры: учебное пособие. – М.: Гардарики, 2006. – 271 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://all-politologija.ru/knigi/politicheskie-peregovory-uchebnoe-posobie-vasilenko/osnovi-stratagemnogo-mishleniya-na-peregovorax>
 3. Демчук П. О., Мандрагеля В. А.: Російська політична культура: філос.-політол. трактат. – К. : Молодь, 2009. – 312 с.
 4. Литвиненко А. В. “Стратегическая культура России. Выводы для Украины” // Информационный ресурс RuLit 2013 год. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.rulit.me/books/strategicheskaya-kultura-rossii-vyvody-dlya-ukrainy-read-315124-1.html>.
 5. Мизина И. Н. 36 стратагем. Сокровенная книга по военной тактике. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1051446>.
 6. Подберезкин А. И. Стратегическое прогнозирование и планирование внешней и оборонной политики: монография в 2 т. / под ред. А. И. Подберезкина. Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) МИД России, центр военно-полит. исследований. – М.: МГИМО–
 - Университет, 2015. Т. 1: Теоретические основы системы анализа, прогноза и планирования внешней и оборонной политики – 2015. – 796 с.
 7. Робінсон П. Российская стратегическая культура 2:0 // Информационный ресурс Открытый дискуссионный форум “Полюс мира”. 26.02.2016года. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://forum.polismi.org/index.php?topic/13432-российская-стратегическая-культура-20/>.
 8. Томас Т. Л. Рефлексивное управление в России: теория и военные приложения /Сокращенный вариант статьи, опубликованной в журнале “Рефлексивные процессы и управление”. – Т. 2, № 1. – 2002 – С. 71–89. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.intelros.ru/pdf/stratagemi/Tomas.pdf/>
 9. Цибульський С. І. Особливості геостратегій держав сучасності // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Випуск 84 (Частина II) – В-во Київський університет, ІМВ, 2009. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1288927.
 10. Шевченко М. М. Методологічні засади аналізу міждержавного протистояння / М. М. Шевченко // Нова парадигма. – Вип. 68 / Гол. Ред. В. П. Бех. – К.: Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2007. – С. 125 – 133.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2018

Лепіхов А. В.¹;
Храпач А. С.²

¹ – Национальный институт стратегических исследований, Киев;

² – Центр военно-стратегических исследований Национального университета обороны Украины имени Ивана Черняховского, Киев

Российское военно-стратегическое мышление через призму национальной стратегической культуры

Резюме. Проанализированы особенности военно-стратегического мышления руководства Российской Федерации в условиях геополитических трансформаций и влияние на его формирование российской стратегической культуры. Рассмотрена специфика достижения целей при реализации геостратегических замыслов РФ. Исследованы особенности российских технологий по управлению рефлексией противника.

Ключевые слова: геостратегия; стратегическая культура; национальные цели; геополитическая среда; военно-стратегическое мышление; стратагема; управления рефлексией противника; комплементарная модель гибридного воздействия.

A. Lepihov¹;
A. Hrapach²

¹ – National Institute of Strategic Studies, Kiev;

² – Center for Military and Strategic Studies of the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy, Kyiv

Russian military-strategic thinking through the prism of the national strategic culture

Resume. Features of military-strategic thinking of the leadership of the Russian Federation in the conditions of geopolitical transformations and the influence on its formation of the Russian strategic culture are analyzed. The specifics of achieving the goals in the implementation of the geostrategic plans of the Russian Federation are considered. The features of Russian technologies for controlling the opponent's reflexivity are studied.

Keywords: geostrategic; strategic culture; national goals; geopolitical environment; military-strategic thinking; stratagem; control the reflexion of the enemy; complementary model of the hybrid effect.